

ПРОБЛЕМА ЧОРНОБИЛЯ У ПУБЛІЦИСТИЦІ ЛІНИ КОСТЕНКО

Кузьмич-Походенко А.С.

Львівський національний університет імені Івана Франка

Проаналізовано публіцистичні виступи Ліни Костенко на тему Чорнобильської трагедії. Окрім екологічного, виокремлено політичний, культурологічний, національний та інформаційний виміри катастрофи на ЧАЕС. Зауважено, що Ліна Костенко розглядає аварію на Чорнобильській АЕС як проблему гуманітарного значення. Письменниця наголошує на тому, що проблема Чорнобиля в Україні не вирішена. А це негативно впливає на розвиток України як демократичної європейської держави.

Ключові слова: Чорнобиль, публіцистика Ліни Костенко, екологічна катастрофа, гуманітарна трагедія.

Постановка проблеми. Чорнобильська трагедія 1986 року – одна з провідних тем творчості Ліни Костенко. У поезіях, публіцистичних виступах, прозі письменниця не оминає увагою цю катастрофу і, що головне, її наслідки. Публічно Ліна Костенко висловлюється на цю трагічну тематику у доповідях «Чорнобиль в дозах історичної свідомості» (м. Львів, 1993 р.) і «Україна як жертва і чинник глобалізації катастроф» (м. Чернівці, 2002 р.), розкриваючи багатоаспектність наслідків аварії на ЧАЕС, розглядаючи їх крізь призму гуманітарного трактування – як крах не тільки екології, а й певною мірою мислення, розуміння, сприйняття цієї катастрофи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові публікації про Чорнобильську аварію, вплив її наслідків на глобальну екосистему закономірно висвітлено у фахових виданнях із екологічних наук. Але ця насамперед екологічна проблема осмислюється не тільки цифрами і статистичними даними. Вона є однією з чільних проблематик публіцистики Ліни Костенко.

Творчість Ліни Костенко аналізували: Б. Антоненко-Давидович, В. Базилевський, І. Бокій, С. Єрмоленко, В. Панченко, В. Брюховецький, Г. Клочек, Д. Дроздовський, Г. Кошарська, С. Барабаш, М. Жулинський, Т. Салига, В. Мартинов, О. Башкирова, О. Ковалевський, Г. Жуковська, О. Таран, Н. Кириленко, І. Дзюба, Л. Тарнашинська, О. Галич, Ю. Кучеренко, Ю. Бідзіля та ін. Попри це, публіцистичні виступи Ліни Костенко на тему Чорнобильської трагедії не вивчено.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. В інформаційному просторі України часів незалежності (1993 і 2002 рр.) Ліна Костенко наголосила на гуманітарній багатовимірності цього трагічного явища ХХ століття, що досі актуально для розвитку України як демократичної держави, становлення у ній громадянського суспільства, водночас з огляду на наближення 30 річниці з часу виникнення аварії на ЧАЕС. На думку Т. Гундорової, «треба визнати, що Чорнобиль перетворюється сьогодні з реальної історичної події на символічну... Взагалі, Чорнобиль у той чи інший спосіб заторкував уявлення про існування в сучасності і потребував її нових філософських, культурних і політичних переформувань» [1]. Однак проблема Чорнобильської трагедії, висвітлена у публіцистиці Ліни Костенко як не тільки екологічна, досі не розкрита.

Мета статті. Головною метою публікації є аналіз публіцистичних виступів Ліни Костенко на тему Чорнобильської трагедії, виокремлення

політичного, культурологічного, національного та інформаційного аспектів цієї катастрофи.

Виклад основного матеріалу. У публічних виступах «Чорнобиль в дозах історичної свідомості» і «Україна як жертва і чинник глобалізації катастроф» Ліна Костенко наголошує на тому, що Чорнобильська аварія давно переросла масштаби суто екологічного лиха. Її наслідки поширилися чи не на усю гуманітарну сферу життєдіяльності українського народу, поступово змінювалося сприйняття Чорнобильської трагедії українським соціумом.

Публіцистичні тексти української авторки на тему Чорнобиля досі актуальні. Але Чорнобильська катастрофа охоплює й інші проблеми, пов'язані насамперед із духовним аспектом людської життєдіяльності. На думку Ліни Костенко, «нам нав'язали схему розуміння ситуації, і ми вже звично сприймаємо Чорнобиль лише в його атомно-енергетичному контексті. А у нього ж є інший, свій питомий контекст. Історичний, звичаєвий, культурний, природничий, мистецький. Наша дозована свідомість і досі ще не осягла – що втрачає людина, що втрачає народ, що втрачає ціле людство з втратою такого Чорнобиля. Ми знаємо про Атлантиду, Трою і Помпей, – а що ж ми знаємо про свій же Чорнобиль?» [2].

Окрім екологічного, трагедія на ЧАЕС містить інші аспекти: *політичний, культурологічний, національний, інформаційний* – у контексті проблеми, яка сягає за межі екологічної катастрофи, перетворюючись у гуманітарну. Вибух на ЧАЕС у минулому столітті найперше тривожив через невтішні наслідки для екології України і світової спільноти зокрема. Це стало важливою екопроблемою, наслідки якої сягають сучасності. Адже, приміром, демографічна криза в Україні, на думку дослідників, спричинена ядерною трагедією 1986 року.

У публічних виступах Ліна Костенко озвучує екологічну катастрофу як один із найперших наслідків вибуху на ЧАЕС. Це один із кількох вимірів означеної трагедії для українського суспільства, який свого часу старанно замовчувався, а за незалежності Української держави так і не набув ґрунтового вирішення. «Хімія, радіація, брутх, склади невивезених боєприпасів, промислові викиди, ядерні відходи, потенційна небезпека застарілих зношених технологій, терикони сміття, постійно замовчувані джерела інтоксикацій, як це сталося в Чернівцях, і в Болеславці, і десь там у степах, над річкою Коноплянкою, що впадає в Дніпро, в яке й без того впадає мертва Прип'ять і всілякі занечищені стоки й притоки» [3].

Справді, трагедія у Чорнобилі найперше задала екологічної шкоди. Її масштаби оцінюють екологи, демографи, фізики, хіміки. Ліна Костенко у публіцистичних текстах вирізняє екологічну катастрофу минулого століття як засадничу, на основі якої виникли інші, і більшою мірою наголошує на гуманітарній кризі українського суспільства як результаті аварії на ЧАЕС. «Всі якось звикли, що це глобальна техногенна катастрофа. Але це також антропогенна катастрофа – людина, ось хто чинник цієї катастрофи і її жертва. І знову – чинник. Бо висновків з цієї трагедії не зроблено, Україна й надалі не гарантована від подібних катастроф» [3].

Найперші запитання, які виникають у цьому контексті, – чому ця катастрофа сталася? Чим керувалося тогочасне керівництво, ухвалюючи рішення про її зведення? Які наслідки цього нищівного явища для перспективи розвитку України як незалежної держави? Зважаючи на ці запитання, можна констатувати, що трагедія на ЧАЕС, окрім екологічного, містить і політичний компонент.

Насамперед йдеться про внутрішню й зовнішню державну політику колишнього Радянського Союзу, адже рішення про будівництво атомної електростанції майже в центрі тодішньої УРСР не можна вважати непередуманим. Навпаки. Ті, хто давав вказівку зводити ЧАЕС, мабуть, були добре обізнані із ризиками і наслідками, які могли настати у результаті помилки чи неполадок у функціонуванні такого стратегічного об'єкта. Також не можна оминати увагою ретельне приховування владною верхівкою Союзу архівних документів, де відображалися дані, які стосувалися трагедії на ЧАЕС.

Дослідниця Чорнобильської трагедії Наталя Солошенко зазначає: «Тривалий час переважна частина документів з «чорнобильської» проблематики була недоступною для істориків, широкого загалу науковців. Лише після здобуття Україною державного суверенітету та прийняття в січні 1994 року Закону «Про державну таємницю», який заборонив засекретувати будь-які відомості про стан навколишнього середовища й екологічні катастрофи...» [4]. Порівнюючи масштаби української аварії на електростанції та японської «Фукусіма-1», Н. Солошенко також акцентує на політичних рішеннях керівників Радянського Союзу навіть у ліквідації наслідків Чорнобильської трагедії: «Аварія на Чорнобильській АЕС була набагато жажливішою. Проте радянська влада замовчувала інформацію про ступінь небезпеки, людей вчасно не вивезли із зараженої зони, евакуація відбувалася повільно. Дітям не заборонили вживати радіоактивне молоко, через що багато хто зазнав опромінення. У підсумку в нашій державі зафіксовано тисячі випадків захворювання щитовидної залози» [4].

Ліна Костенко вбачає політичний аспект Чорнобильської трагедії не тільки у тому, як влинула політика замовчування колишнього Радянського Союзу на фізичне здоров'я українців, а й підкреслює вплив аварії на ЧАЕС на становлення України як незалежної держави. Оголосивши її зоною лиха, уряд колишнього Радянського Союзу сприяв формуванню в українців комплексу жертви, неповноцінності, немочі. Така радянська

політика, на думку Ліни Костенко, досі знаходить свій відгомін у житті сучасного українського суспільства: «...Україна занедбана. Занедбана фізично і морально, у всіх компонентах свого економічного, екологічного та духовного буття. Занедбана настільки, що вона вже з жертви перетворюється на чинник своїх власних катастроф...» [3].

Отже, політичний аспект трагедії на ЧАЕС містить невтішні для України наслідки, які, на жаль сягають сьогодення. На думку Ліни Костенко, Україна «...з її нестабільними урядами, з перманентно нефункціональним парламентом, з печерними уявленнями про демократію, з корупцією, з диким ринком, з буксуючими реформами, з мільйонами заробітчан, що полишили батьківщину...» [3] страждає від майже тридцять років тому нав'язаного їй радянською владою комплексу жертви, який досі неподолано.

Водночас Чорнобильська катастрофа містить не одну гуманітарну проблему, зокрема культурологічну.

Культурологічний вимір трагедії на ЧАЕС Ліна Костенко окреслює через поняття зони відчуження. Поетеса наголошує на звуженості значення такого терміна, а також його смисловій неправильності. Вона вважає, що «зона відчуження – це ж не просто радіоактивно забруднена територія. Це чорна діра, яка поглинула цілий етнос, його ономастику, мову, історію, звичаї, промисли і мистецтво, призвела до непоправних деформацій віками сформованої етнопсихології...» [3].

На забутій чорнобильській території залишилися культурні надбання представників етнічних українців, які жили там із покоління в покоління. Та найперше – у зоні відчуження досі мешкають (небагато, але залишилися) місцеві жителі – носії самотньої поліської етнотрадиції, яку ніхто достатньою мірою не вивчає, не намагається уберегти чи перейняти. Попри статус відчуженої території, у Чорнобилі і неподалік занепадає частина української культури. Жодне маркування територіальних меж не здатне зруйнувати багатолітню традицію представників народу, які на них мешкають. Забуття, не увага, ігнорування культурних цінностей – ось те, що у силі спричинити їх руйнування.

Ліна Костенко застерігає від такого злочасного сценарію культурологічного забуття, адже в історії України було чимало подій, які увібрали знищення виявів української культурної традиції: «зона розповзається, як гангрена, відчужує все нові й нові території. А разом з ними відмирає цілий духовний материк унікальної етнокультури. Вже й так втрачено безліч сіл і поселень, не вивчених і не описаних, що пішли під Київське море, і під військові полігони, і просто відійшли у вічність, знелюднені голодомором, війнами і репресіями» [3]. Культурна занедбаність відчужених територій може перетворитися на культурологічну кризу українського суспільства. Бо, втративши, змарнувавши частину самотньої народної традиції, можна з часом прогайнувати значно більшу і вагому складову національного колориту.

У публічному виступі «Чорнобиль в дозах історичної свідомості» українська поетеса заува-

жує: «Від нас одірвали такий клапоть України, а ми згодилися, змирилися, що ж поробиш, радіація. Чиєюсь директивою, ще імперським волевим рішенням від нас по живому одпанахали шмат нашої батьківщини, оголосили його «зоною отчуждения» – «отчуждение» України від України, від нас, від світу – і ми, приголомшені такою катастрофою, прийняли цей вирок чиновників від енергетики, відомчих можновладців, навіть не піддавши його гуманітарній діагностиці і правовій експертизі» [2]. Суспільна інертність у питанні збереження культурної спадщини відчуженої частини Полісся може спричинити більш глибокі культурологічні наслідки для соціуму загалом.

У публіцистичних виступах Ліни Костенко «Україна як жертва і чинник глобалізації катастроф» і «Чорнобиль в дозах історичної свідомості» культурологічний аспект Чорнобильської аварії висвітлюється серед низки інших елементів цієї масштабної руйнації, а саме – національного, тісно переплетеного із культурологічним.

Національний вимір Чорнобильської трагедії охоплює внутрішньодержавну і міждержавну складові.

Так, внутрішньодержавне питання Чорнобильської катастрофи охоплює проблему відчуження частини представників української нації. Чорнобиль – територія, на якій проживають чи не найбільш сповнені патріотизму до своєї землі громадяни. Вони не покинули її попри загрозу смерті від нищівної кількості радіоактивного випромінювання. Але чомусь їх вважають «самовільно заселеними» – тих, які не вважали за потрібне покидати край, де народилися й вирости.

Цей аспект чорнобильської проблеми Ліна Костенко порушує у публічних виступах доволі гостро: «Українознавство було завжди сильне народознавством. То як же так сталося, що народознавці не знають, що у нас, в незалежній Україні, є категорія людей абсолютно безправних, позбавлених будь-якого статусу? Що ж це за народознавство, яке досі не опротестувало, що корінний народ обізнаний «самоселами» на власній землі?» [2]. Внутрішньодержавна політика щодо мешканців Чорнобильської зони як мінімум несправедлива, як максимум – принизлива: ігнорують інтереси частини представників української нації. «То як же можна допустити, щоб цих людей ось уже стільки років обзивали «самоселами»?! Вони живуть на своїй, хоч і отруєній, землі. Їм дуже тяжко. Вони потребують не тільки гуманітарної допомоги, вони потребують гуманітарного підходу до своїх проблем» [2].

Ліна Костенко ще більш ніж десять років тому у публічному виступі у м. Львові закликала і представників української еліти, і журналістів, і дослідників-експедиторів Чорнобильської території, і органи влади сприяти тому, аби частину української нації, яка проживає на забрудненій території – поліщуків – реанімувати у національному контексті – надати їм статус, якого заслуговують. Українська поетеса заявляла: «Прощу взяти на себе високу ініціативу оголосити цей регіон України зоною національної трагедії, неприпустимо, щоб це була тільки «зона отчуждения», «зона радіоактивного загрязнення», зона хіп-хоп, а в недалекій перспективі – криміногенна зона... Треба надати їй гідний моральний ста-

тус» [2]. Та, на жаль, заклики Ліни Костенко досі нереалізовані.

Міждержавна складова національного виміру Чорнобильської катастрофи виявляється у тому, що інші держави розглядають Україну не тільки жертвою аварії на ЧАЕС. Серед представників інших держав наявне стереотипне мислення про Україну: «одним із таких стереотипів є хронічне потрактування України як жертви, континуативно в історії і до сьогодні залежної від чиеїсь злої волі, відтак іманентно нездатної якомсь переломити ситуацію навіть уже у своїй незалежній державі і, нарешті, стати в ряд достойних і вільних країн» [3].

Окрім того, інші держави вбачають в Україні обсягну фінансову проблему, пов'язану з неузгодженим питанням усунення наслідків аварії на ЧАЕС, що спричиняє в ній чимало інших проблем державного значення. Ліна Костенко свідчить: «...Чорнобиль залишається пострахом світу. Недіюча атомна станція з її «саркофагом» поглинає астрономічні кошти, прирікаючи Україну на становище постійної прохачки кредитів. А цими кредитами керівництво нашої незалежної держави глобалізує катастрофу залежності. І хоч у нас багато говорять про ліквідацію наслідків аварії, а тепер вже й про мінімізацію, – наслідки ті більше максималізуються, приростаючи безліччю соціальних, енергетичних і фінансових проблем» [3].

Отож, національний вимір Чорнобильської трагедії виник через неврегулювання внутрішньодержавних проблем, які стосуються, зокрема, надання жителям Чорнобильської території морального статусу, ігнорування їхніх інтересів, і міждержавних, пов'язаних із убачанням в Україні жертви трагедії на ЧАЕС, попри це – країни, яка не зреалізувала себе на світовій арені як політично й економічно стабільна, адже досі потребує значних інвестицій для боротьби з наслідками вибуху на ЧАЕС.

Вибух радіації у Чорнобилі супроводжувався, як відомо, упродовж тривалого періоду жорсткою інформаційною блокадою. Тогочасна влада робила усе можливе задля того, аби про реальні масштаби і наслідки трагедії дізналося якомога вужче коло осіб. Інформаційна політика замовчування здійснювалася у СРСР завжди – про реальність важливих суспільно-політичних подій було годі дізнатися, особливо про вибух на ЧАЕС. Можливо, за вчасного широкого інформування громадськості про те, що трапилось 26 квітня 1986 року, жертв цієї трагедії було б менше, а її масштаби – вужчі. В. В'ятрович у статті «Історія з грифом «Секретно»: Post-Чорнобиль: спершу інформація, а радіація потім» зазначає, що «протягом усього часу ліквідації наслідків аварії влада намагалася жорстко контролювати будь-яку інформацію про неї. Звісно, під благодородним прикриттям боротьби з поширенням паніки. Проте через тижні і місяці після вибуху людей вбивала не паніка, а відсутність елементарних відомостей, які могли попередити багато нещастя» [5].

Ліна Костенко зазначає про *інформаційний* аспект аварії на ЧАЕС у публічному виступі в Чернівцях, констатує, що чільну роль у запобіганні наслідкам вибуху у Чорнобилі мали би виконати ЗМІ, але, на жаль, це було винятко-

во партійне явище. Водночас і за незалежності України, вважає Ліна Костенко, «тут могла зарадити чітка державна інформаційна політика, але вона так часто була дезінформаційною, і виворила за ці роки такі механізми маніпуляції суспільною свідомістю, що втратила будь-яку довіру. До того ж значна частина інформаційного простору України опинилася у приватних руках, а ті руки різні, і деякі з них залюбки пустили б її під укіс. Все це призвело до інформаційної катастрофи – як в самій Україні, так і в її екстраполяціях на світ» [3]. Незалежні та якісні ЗМІ – ознака вільного громадянського суспільства. 1986 року сподіватися на це було годі.

Єдиним «просвітком» у висвітленні Чорнобильської аварії у ЗМІ Ліна Костенко вважає «чорнобильських» журналістів. На її думку, це єдині представники ЗМІ, які заслуговують вважатися феноменом, адже їхня професійна діяльність із документування масштабів і наслідків аварії на ЧАЕС – безцінна: «І чи не час уже звернути увагу на феномен чорнобильської журналістики...? Це ж цілком новий тип журналіс-

тів, фоторепортерів, літописців Зони, буквально атомних камікадзе, з яких багато хто вже пішов з життя, зробивши велику справу, навіки зафіксувавши зnikomу правду тих днів» [3]. Однак феномен «чорнобильської» журналістики так і не набув актуальності у наукових колах, його, попри подвижницьку діяльність «атомних камікадзе», досі не досліджено у журналістикознавстві.

Висновки і пропозиції. Отже, проаналізувавши публіцистичні виступи Ліни Костенко «Чорнобиль в дозах історичної свідомості» і «Україна як жертва і чинник глобалізації катастроф», можемо зробити висновок про те, що поетеса розглядає трагедію на ЧАЕС, окрім екологічного, у таких ракурсах: політичному, культурологічному, національному, інформаційному. Аварія на Чорнобильській АЕС, вважає Ліна Костенко, має трагічні гуманітарні наслідки, яким достатньою мірою не запобігли, та, що найгірше, їх ігнорують на державному рівні.

Перспективним убачаємо аналіз проблеми Чорнобиля у романі-міксі Ліни Костенко «Записки українського самашедшого».

Список літератури:

1. Гундорова Т. Пост-Чорнобиль: катастрофізм як нова національна ідея / Тамара Гундорова // Українська правда. – 2012. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://life.pravda.com.ua/columns/2012/04/26/101231/>
2. Костенко Л. Чорнобиль в дозах історичної свідомості: доповідь на II Міжнародному конгресі українців у Львові / Ліна Костенко // Вісник Чорнобиля. – 1993. – № 70. – С. 1–4.
3. Костенко Л. Україна як жертва і чинник глобалізації катастроф / Ліна Костенко // День. – 25 квітн. – 2003. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/uk/article/akciya-dnya/ukrayina-yak-zhertva-i-chinnik-globalizaciyi-katastrof>
4. Солошенко Н. Чорнобильська проблема в міжнародному вимірі / Наталія Солошенко // Віче. – № 7. – 2011. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.viche.info/journal/2497/>
5. В'ятрович В. Історія з грифом «Секретно»: Post-Чорнобиль: спершу інформація, а радіація потім / Володимир В'ятрович [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tsn.ua/analitika/istoriya-z-grifom-sekretno-post-chornobil-spershu-informaciya-a-radiaciya-potim.html>

Кузьмич-Походенко А.С.

Львовский национальный университет имени Ивана Франко

ПРОБЛЕМА ЧЕРНОБЫЛЯ В ПУБЛИЦИСТИКЕ ЛИНЫ КОСТЕНКО

Аннотация

Проанализированы публицистические выступления Лины Костенко на тему Чернобыльской трагедии. Кроме экологического, выделены политический, культурологический, национальный и информационный аспекты катастрофы на ЧАЭС. Замечено, что Лина Костенко рассматривает аварию на Чернобыльской АЭС как проблему гуманитарного значения. Писательница отмечает, что проблема Чернобыля в Украине нерешенная. А это негативно влияет на развитие Украины как демократического европейского государства.

Ключевые слова: Чернобыль, публицистика Лины Костенко, экологическая катастрофа, гуманитарная трагедия.

Kuzmych-Pokhodenko A.S.

Lviv National University by Ivan Franko

PROBLEM OF CHORNOBYL IN LINA KOSTENKO'S PUBLICISM

Summary

The publicist speech of Lina Kostenko on the Chernobyl tragedy are analyzed. In addition to environmental the political, cultural, national and informative aspects of the Chernobyl are selected. Notes that Lina Kostenko considers the Chernobyl accident as a problem of humanitarian values. The writer accents that the problem of Chernobyl in Ukraine is unresolved. This negative impact on Ukraine as a democratic European state.

Keywords: Chernobyl, Lina Kostenko's publicism, ecological disaster, the humanitarian tragedy.